

MOTIVACIJA LIČNOSTI I KOLEKTIVA KAO OSNOVA BORBENOG MORALA U RATU

Motivacija je osnovna pokretačka snaga u ponašanju ličnosti i kolektiva, odnosno u ostvarivanju postavljenih ciljeva, konkretnih akcija i zadataka. Ovde je reč o svesnoj, pozitivnoj motivaciji ličnosti u životnim situacijama, a posebno u borbenim uslovima koji su bremeniti mnogobrojnim opterećenjima i opasnostima za njenu egzistenciju i opstanak. Međutim, pri analizi uloge motivacionih faktora u ponašanju čoveka u borbenim, ratnim uslovima neophodno je imati u vidu ličnost sa svim njenim biološkim, psihološkim i sociološkim osobinama, kao i njenim interrekcijama na socijalnu sredinu u najširem smislu reči. Ovim ističemo činjenicu da značaj motivacionih faktora ličnosti proizilazi iz svih ovih elemenata. Prema tome, motivacija ličnosti uopšte, pa i u borbi, nije apstraktan pojam, već merljiva dimenzija (u određenim granicama) sadržana u njenoj strukturi. U suštini, motivacija deluje udruženo sa ostalim biološko-psihološkim i sociopsihološkim atributima na ponašanje ličnosti i ima presudnu ulogu u održavanju emocionalne ravnoteže i psihičke stabilnosti u borbenim uslovima.

Ako bismo zanemarili ovu stranu motivacije u borbi, u stvari jednu od bitnih komponenti borbenog morala, ne bismo mogli da postavimo jasne granice između normalnih i abnormalnih psiholoških reakcija ličnosti u vanrednim i ratnim uslovima. Ovo je potrebno konstatovati zbog toga što je iz istorije ratova poznato da su i kod boraca veoma visokog borbenog morala, posle njihovog dužeg učešća u borbi, konstatovani psihološki poremećaji zbog dugotrajnog izlaska psihofiziološkim ratnim opterećenjima. Tako je zapaženo da su borci u armijama zapadnih zemalja u drugom svetskom ratu u proseku mogli da izdrže do 300 borbenih dana a da ne dožive psihički poremećaj. Posle toga dolazilo je do psihičkih poremećaja, najčešće simptoma tzv. boračke iscrpljenosti. Ili, još bolji primer zavisnosti

motivacionih faktora od organizacije i strukture čitave ličnosti može se naći kod naših boraca, koji su u narodnooslobodilačkom ratu imali veoma visoku pozitivnu motivaciju, kao sastavni deo borbenog morala. Ipak, zbog veoma teških ratnih uslova, praćenih napornim marševima, glađu, hladnoćom, danonoćnim borbama, oni su doživljavali prolazne psihičke poremećaje u vidu vizuelnih ili akustičnih halucinacija. Ovo samo potvrđuje poznatu činjenicu da psihološka izdržljivost ima svojih granica, pri čemu motivacija bez svake sumnje ima veoma značajnu i često jednu od presudnih uloga. Ujedno treba istaći da je borbeni moral svojevrsna kategorija vezana za ličnost i istovremeno ekvivalent njenih bioloških, psiholoških i socioloških faktora, interakcija i odnosa sa socijalnom i fizičkom sredinom. Borbeni moral u razvoju ličnosti, u konkretnoj socijalnoj sredini, počinje da se formira i izgrađuje još u mirnodopskim uslovima, pri čemu motivacija predstavlja njenu važnu komponentu i pokretačku snagu. U ratnim uslovima ovaj proces se nastavlja, poprimajući svoju suštinu i sadržajnu formu.

VRSTE MOTIVA I NJIHOVO DELOVANJE NA PONAŠANJE LIČNOSTI I KOLEKTIVA PRILIKOM PSIHIČKOG STRESA

Pri obradi motiva obično se ukazuje na to da postoje dve osnovne grupe. U prvu grupu dolaze urođeni, biološki, primarni motivi, koji zadovoljavaju potrebe od vitalnog značaja za čoveka, kao što su potrebe za hranom, vodom, snom, pa i zadovoljavanjem seksualnog nagona. Drugu grupu obrazuju stečeni, psihološko-socijalni motivi, nastali kroz razvitak i ponašanje ličnosti u socijalnoj sredini. Pored toga, neki autori govore i o trećoj grupi motiva, tzv. situacionim motivima, za koje se tvrdi da su stečeni, ali da sadrže i naslednu komponentu u sebi. U ove motive se ubrajaju strah, borbenost i sposobnost savlađivanja napora, teškoća i prepreka. Nasledni, urođeni motivi nisu potpuno autonomni i nezavisni od ličnosti, već u određenom stepenu podležu voljnoj, svesnoj kontroli i promenama, u skladu sa procesom socijalizacije ličnosti i njenim naporima da se prilagodi životnim uslovima. U procesu ove socijalizacije, biološki, nagonski impulsi ovih motiva se kanališu, ograničavaju ili zapostavljaju. Fiziološke potrebe za hranom čovek može dugo da obuzdava i savlađuje u sebi, a seksualne nagone da potiskuje i svodi u realno prihvatljive granice. Zadovoljavanje primarnih motiva je naročito onemogućeno u ratnim, borbenim uslovima zbog psihofizičkih napora, opšte iscrpljenosti i dinamičnih ratnih zbivanja. Stečeni, psihološko-socijalni motivi se formiraju i izvode iz urođenih, mada su relativno samostal-

ni, specifični i pod neposrednom kontrolom ličnosti. Ovi motivi su mnogobrojni. Među njima se ističu potrebe za sigurnošću, samopotvrđivanjem, naklonošću, moralnim, etičkim i drugim vrednostima. Oni se formiraju i integrišu u ličnosti kroz proces socijalizacije, vaspitavanja, obrazovanja i usvajanja životnih stavova i socijalnih vrednosti. Svi ovi motivi su promenljive veličine, te je i njihova pokretačka snaga na ponašanje ličnosti različita i situaciono uslovljena. Ovo ukazuje na to da se ne može govoriti o motivaciji uopšteno, apstraktno, već o motivaciji čoveka za obavljanje konkretnih aktivnosti i ostvarivanje određenih ciljeva. Ako je reč o realizovanju određenih ciljeva u borbi, onda je nužno da svaki čovek usvoji stanovište da se treba aktivno boriti i da treba savladivati sve teškoće ma koliko one bile naporne. Do kojih granica se u tom pravcu može vaspitno uticati na čoveka najbolje govore primeri japanskih kamikaza u drugom svetskom ratu, bez obzira na ideološku osnovu i opravdanost takvog ponašanja čoveka u borbi.

U ratnim uslovima veoma veliki broj faktora deluje na razvijanje i održavanje borbenog morala i na motivaciju čoveka u borbi. Među najvažnijim faktorima su poverenje u društveni sistem i socijalno-ekonomske odnose u njemu, zatim u državno, političko i vojno rukovodstvo koje je nosilac pozitivnih ciljeva odbrane zemlje, kao i uverenost u neophodnost i mogućnost uspešnog vođenja borbe do konačne pobede. Prema tome, motivacija ličnosti kao snažna komponenta borbenog morala u ratnim uslovima određuje ciljeve, a često i specifične oblike individualnog i socijalnog ponašanja. Međutim, značaj motivacije, kao sastavne i neophodne komponente borbenog morala, može se procenjivati, odnosno mogu se stvarati pouzdaniji kriterijumi o tome kako će se ličnost ponašati u ratu, ako se vodi računa o fizičko-socijalnoj sredini u kojoj ličnost deluje, o njenoj strukturi i hijerarhiji njenih motiva u borbi, kao i interreakcijama ličnosti na fizičku i socijalnu sredinu.

Fizička sredina i socijalna sredina u ratnim uslovima nameću čoveku nove životne probleme, ciljeve i obaveze. U tim uslovima on se součava sa ogromnim materijalnim razaranjima, sa masovnim ljudskim gubicima i ranjavanjima, kao i nekontrolisanom dinamikom ratnih zbivanja. Čovek je prinuđen da se ovoj objektivnoj realnosti prilagođava, ispoljavajući raznovrsne oblike psihološkog reagovanja. Pri tome uloga motivacionih faktora ima izvanredan značaj. Međutim, i pored snažne uloge motivacije na ponašanje ličnosti u tim uslovima, ljudsko ponašanje se, i pored specifičnih razlika između pojedinih grupa i pojedinaca, karakteriše određenim zakonitostima koje treba otkrivati i proučavati. Razloga za to ima više, ali su domi-

nantni oni koji treba da posluže ciljevima prevencije, zbrinjavanja i lečenja ličnosti koje doživljavaju teže psihičke poremećaje. Dosadnja iskustva u tom pravcu, gledano kroz klinički materijal i vojno-sociološka razmatranja, ne daju nam dovoljno saznanja da bismo ocenili da li su dosadanje mere u prevenciji, organizaciji, zbrinjavanju i rukovođenju celishodne da bi opravdale naše nade, odnosno da bismo na osnovu tih iskustava mogli da postavimo celishodan sistem ovih mera za praktične akcije. Stoga se problem motivacije čoveka u borbi i njegovo ponašanje, uporedo sa novim psihološkotehničkim i naučnim dostignućima, mora da izučava primenom nove metodologije, kritičnosti, predviđanja i planiranja u budućnosti, osvajanjem novih saznanja.

DOŽIVLJAVANJE FIZIČKE I SOCIJALNE SREDINE PRI DELOVANJU PSIHIČKOG STRESA

Kako će se čovek ponašati u situacijama psihičkog stresa zavisi od toga kako je shvatio fizičku i socijalnu realnost, ali je neosporno da to zavisi i od toga kakva je motivacija čoveka bila pre toga. Svaki čovek reaguje obazrivo, psihički izmenjeno i zaplašeno, u prvoj fazi doživljavanja katastrofe ili učešća u borbenoj akciji. Ova prva faza traje veoma kratko, pa je za analizu njegovog ponašanja izrazito važnija sledeća, tzv. »faza oporavka« od doživljenog psihičkog stresa, odnosno katastrofe. Ova faza traje duže od prve, pa su i mogućnosti komandovanja i rukovođenja bolje, a samim tim i mogućnosti uticanja na ponašanje i motivaciju ljudstva veće.

Pri delovanju psihičkog stresa u prvoj, akutnoj fazi, motivacija ljudi — zbog njegovog iznenadnog efekta — svakako je izmenjena i poremećena uglavnom na nesvesnom planu, što dovodi do neželjenih, prolaznih, psiholoških poremećaja u obliku regresije, panike i opadanja borbenog morala. U ovim uslovima većina psihotraumatizovanih pokazuje samo prolazne psihičke reakcije ovog tipa, te se ovakvo stanje može uzeti kao ponašanje prilagođeno datoj situaciji, dok relativno mali procenat osoba reaguje psihičkim poremećajima koji se duže održavaju.

U vanrednim situacijama na preživele snažno deluju razaranja, praćena uverenjem da je sve uništeno i propalo. Ovakve doživljaje opisuju oni koji su preživeli katastrofe u Hirošimi, Nagasakiju i prilikom drugih elementarnih stihija. U tom momentu se kod njih u prvi plan javljaju motivi samozaštite. Ukoliko je pri tome dominantno osećanje opšte ugroženosti vlastite egzistencije, dolazi do prevlasti, borbe i hijerarhije motiva, koji su podstaknuti faktorima stimulisane

spoljašnje sredine i faktorima ličnosti. Već u ovoj drugoj fazi kod psihotraumatizovanih ne dolazi samo do hijerarhije, već i borbe motiva, tj. konflikta između težnji i potreba da se očuva vlastita egzistencija, a ne prekrše moralne i socijalne norme prema društvu — ako bi se »po svaku cenu« bežalo iz ugroženog područja koje daje prizor razaranja, unakaženih, mrtvih i ranjenih. Ovde je osnovno pitanje kako će psihotraumatizovani shvatiti i doživeti situaciju katastrofe i da li će na nju reagovati realistično i motivisano, suprotstavljajući se teškoćama, ili će se povući i regredirati psihičkim poremećajima.

Za bolje razumevanje uloge motivacije ličnosti u borbi, a posebno u situacijama snažnog, iznenadnog psihičkog stresa, neophodna je analiza socijalne sredine, odnosno kako osoba doživljava i shvata ovu sredinu i kakvi su njeni odnosi sa njom. U području delovanja rušilačkih snaga, nuklearnog udara ili elementarne katastrofe, socijalna organizacija grupe često je razbijena, a socijalna uloga pojedinca nestaje. Prema tome, u takvoj iznenadnoj situaciji socijalne strukture i njene vrednosti gube za pojedinca raniji značaj, tako da mu one više ne pružaju raniji psihološki oslonac i sigurnost. Kod psihotraumatizovanih se javlja osećanje nesigurnosti, izolovanosti i napuštenosti, što kod njih stimuliše potrebu za zbijanjem u grupe, ili nasuprot tome, za anarhičnim i destruktivnim ponašanjem. Iz ovoga se može da izvede zaključak da očuvanje socijalne strukture, sa njenim unutarnjim emocionalnim vezama i sistemom ustaljenih uloga, predstavlja snažno preventivno sredstvo za sprečavanje psihičkih poremećaja ličnosti, odnosno protiv opadanja njenog borbenog morala.

ZNAČAJ MOTIVACIJE U SISTEMU ODBRAMBENIH PSIHOLOŠKIH MEHANIZAMA LIČNOSTI PRI DELOVANJU PSIHIČKOG STRESA

Doživljavanjem psihičkog stresa i opšte ugroženosti, osoba pokušava da im se prilagodi različitim odbrambenim mehanizmima, jer su i fizička sredina i socijalna sredina za nju izmenjene. Fizička sredina je za nju postala poremećena, haotična i destruktivna, a socijalna izgubljena, dezorganizovana. U takvim uslovima osoba se nalazi u izolaciji, bez mogućnosti da prima pouzdane informacije, i pod snažnim uplivom straha ispoljava simptome depersonalizacije i derealizacije. U takvim okolnostima osoba je psihički, emocionalno labilna, sugestibilna i sklona demoralizaciji. Ona se orijentiše na kratkotrajne ciljeve i stoga je afektivno napeta sa propratnim, pojačanim psihomotornim reakcijama, dramatizuje činjenice, uznemirena je i

nespokojna. U tim uslovima osoba je preplavljena strahom i nesigurnošću, te zbog toga počinje da pogrešno tumači realnost i tok događaja, olako usvaja i prihvata glasine kao činjenice i sklona je da ih nekritički prenosi. Svoju unutarnju tenziju i jaku nespokojnost ona pokušava da redukuje na taj način što oseća potrebu za zbijanjem i vezivanjem za određenu grupu, organizaciju ili autoritet.

Motivacija, kao veoma važan i delikatan faktor borbenog morala, može bolje da se uoči ako se ima u vidu da psihički stres deluje štetno na motivaciju i na druge aspekte ličnosti: emocije, kognitivne funkcije i ličnost u celini. Pored toga, u tim uslovima individualne psihičke reakcije pokazuju specifičnosti zavisno od strukture ličnosti, njenog uzrasta, pola, ranijih sklonosti k abnormalnim psihičkim reakcijama, udaljenosti mesta katastrofe, morala grupe, njene strukture, ideoloških stavova, sistema rukovođenja i drugih faktora. Prema tome, uloga motivacije, kao faktora borbenog morala i otpornosti ličnosti, ne može da se posmatra izolovano od drugih njenih aspekata. Pri ovoj analizi i proceni uloge motivacije na psihičku otpornost ličnosti morali bi se imati u vidu izvesni elementi: psihološki i patriotski sentiment, stavovi i vrednosti same ličnosti, stepen svesti i osećanje odgovornosti, unutarnja povezanost motivacionih faktora ličnosti, nivo njene zrelosti, sposobnost suprotstavljanja psihičkim opterećenjima i savladavanja teškoća.

Svi ovi motivacioni faktori dinamički posmatrani unutar svake ličnosti treba da se suprotstave navali straha, intrapsihičkim konfliktima i abnormalnim psihičkim reakcijama u borbi.

Razmatranje socijalnih motiva i psihičkih funkcija kod pojedinaca ili grupa u vanrednim uslovima nužno je radi svestranije analize njihovih raznolikih oblika ponašanja. Ako se pojedinac nalazi u grupi, on formira vlastite interese i ciljeve, dužnosti i obaveze. U grupi on zauzima jednu od uloga i usklađuje svoje socijalno ponašanje potrebama grupe. Ako katastrofalna ili borbena situacija naruši stepen vrednosti i odnosa u grupi i pojedinac se oseća bespomoćnim i usamljenim. U takvoj socijalnoj situaciji veoma brzo se menja vrednost socijalnih motiva i njihov rang. U prvi plan izbija motiv i potreba za podrškom od strane osobe ili autoriteta kome se može poveriti. Naime, izražena je snažna potreba ugrožene osobe za priključivanjem grupi koja ima očuvanu strukturu i stabilan sistem vrednosti. Ovo su mogućnosti da se psihotraumatizovana osoba oslobodi psihičke napetosti i straha i da povрати psihičku stabilnost.

Ponovnim sticanjem sigurnosti u organizovanoj grupi i dobrim sistemom informisanja može se računati da će doći do jačanja borbenog morala, unutrašnje čvrstine i jedinstva čitave grupe. Vojne jedi-

nice i organizovane grupe pružaju najbolje mogućnosti da se privremeno psihotraumatizovani brže oporave. Njima mora postati očigledno da je vojna jedinica, odnosno grupa u kojoj se nalaze sposobna da funkcioniše i obavlja socijalne uloge koje su u aktuелnoj situaciji za nju prihvatljive. Psihotraumatizovani se brže oslobađaju psihičke napetosti ako su aktivirani konkretnim akcijama i zadacima. Na taj način pojedinci ostvaruju čvršće socijalne veze u grupama, što neosporno jača njihovu unutarnju strukturu, olakšava sistem rukovođenja u borbi i doprinosi podizanju borbenog morala.

PSIHIČKE REAKCIJE I ODBRAMBENI MEHANIZMI LIČNOSTI U FRUSTRACIONIM I KONFLIKTNIM SITUACIJAMA U RATU

Ličnosti koje poseduju visoku pozitivnu motivaciju, psihički stabilne, izdržljive i sa dobrom fizičkom kondicijom, u stanju su da lakše savlađuju sva ratna opterećenja i pored toga što su neposredno, životno ugrožene. U stvari čovek se u ratnim uslovima stalno nalazi u frustracionim i konfliktnim situacijama. Osujećenja, ograničavanja i lišavanja u zadovoljavanju ličnih motiva i potreba dolaze spolja, nametnuta su surovom ratnom stvarnošću, fizičkim naporima, glađu, zamorom, nedostatkom komfora, kulturnih potreba i drugim teškoćama u ostvarivanju životnih ciljeva. Istovremeno, konflikti motiva nastaju intrapsihički, u samoj ličnosti, nametnuti ratnim teškoćama. Osnovni konflikt kod čoveka u ratu nastaje, s jedne strane, zbog toga što je okupiran strahom od mogućnosti smrti i ranjavanja i, s druge strane, što, ako, se povuče iz borbe narušava moralno-etičke principe odbrane zemlje, a to ga može dovesti do javne, društvene osude i primene moralnopравnih i zakonskih mera. Zbog toga frustracione i konfliktnе situacije, bez obzira na njihovo poreklo, stvaraju kod čoveka snažnu psihičku napetost, uzbuđenje, nespokoјstvo, sa prаtnim karakterističnim obrascima individualnog, socijalnog i grupnog ponašanja i reagovanja. Veoma je važno poznavati psihološke zakonitosti ponašanja i reagovanja čoveka u ovim za njega neprijatnim situacijama, odnosno poreklo i oblik ovih reakcija radi organizovane primene preventivnih mera, kako bi ove reakcije postale psihološki prilagođene i celishodne. Ukoliko je ličnost bolje motivisana i psihofizički stabilnija, ona će pokazati veću psihofizičku izdržljivost i toleranciju da savlada postojeće teškoće i bolje će se prilagoditi ratu.

Sposobnost prilagođavanja čoveka još u vreme mira, pa i u ratnim uslovima, možemo da procenjujemo prema tome kako on savlađuje životne teškoće i kako reaguje na doživljene neuspehe.

Psihički stabilne i otporne osobe lakše podnose neuspehe i osuđenja postavljenih ciljeva. Da bi ostvarile svoje ciljeve, one pronalaze nove mogućnosti da zadovolje lične motive i da realizuju postavljene zadatke. Osobe koje, nasuprot tome, pokazuju slabu otpornost i toleranciju na slične teškoće osećaju se potištene, obeshrabrene, nesigurne i sklone su da reaguju neprilagođenim i abnormalnim obrascima ponašanja.

TIPIČNI I NAJČEŠĆI KONFLIKTI MOTIVA LIČNOSTI

Konflikti motiva ličnosti u vanrednim i drugim životnim situacijama najčešći su uzrok neprilagođenog ponašanja. Ovi konflikti mogu biti različiti, no ukazaćemo na najtipičnije. Osoba se može naći u konfliktnoj situaciji između suprotnih, ali za nju istovremeno privlačnih, motiva poznatih kao »konflikti dvostrukog privlačenja«. Opredeljivanje za jedan od ovih motiva izaziva kod takve osobe emocionalnu napetost i kolebljivost zbog napuštanja i nezadovoljavanja suprotnog. Tako, na primer, borac u ratu mora da izvrši izbor između učešća u borbi i nagrade ili odsustva i lišavanja priznanja. Ova dva, iako privlačna motiva, izazivaju kod njega psihičku napetost i unutarnju borbu, ali je vrsta ovog interpsihičkog konflikta bezazlena i on ga relativno lako razrešava i ne regredira dubljim psihopatološkim reakcijama.

Drugi veoma čest oblik konflikata motiva ličnosti može nastati ako su oni za tu osobu neprivlačni i nepoželjni, poznati kao »konflikti dvostrukog odbijanja«. Opredeljivanjem za jednu ili drugu mogućnost, osoba ne postiže željeni cilj, ali u takvim okolnostima odlučivanja teško može da proceni koje rešenje je za nju celishodnije i prihvatljivije. Ako se ne opredeli ni za jedan od ovih ciljeva, borac može pod takvim psihičkim opterećenjem da reaguje neprilagođeno, da regredira u bolest, najčešće različitim vrstama neurotskih reakcija.

Treći, najčešći oblik konflikata motiva ličnosti može nastati ako je za nju istovremeno jedan motiv privlačan, a drugi neprihvatljiv i odbojan. U tom slučaju postoje »konflikti istovremenog privlačenja i odbijanja«. Vojnik se u ovoj konfliktnoj situaciji u ratu može naći ako je pozitivno motivisan i želi da ostane u borbi, a istovremeno se plaši da ne doživi ranjavanje.

Ovi najčešći i najtipičniji intrapsihički konflikti vezani za ličnost utiču na njeno ponašanje u određenom pravcu. Analogno tome slični konflikti mogu postojati u socijalnim grupama, vojnim jedini-

cama, klasama ili nacijama. Njihovim razrešavanjem mogu se javiti različiti oblici grupnog, socijalnog ponašanja, odnosno mogu se ispoljiti raznovrsni oblici grupne dinamike koja situaciono može da bude celishodna i prihvatljiva, ili, nasuprot tome, destruktivna, anarhična i panična.

Psihologija ponašanja i reagovanja ličnosti u frustracionim i konfliktnim situacijama zasniva se na određenim zakonitostima. U tim uslovima ličnost pokušava da svoju unutarnju psihičku napetost na određen način kanališe. U stvari, u svim tim situacijama ona nastoji da se prilagođava novim životnim situacijama, braneći se od neprijatnih doživljaja i psihotrauma. Ova odbrana u principu može biti adekvatna, realistična, ili neadekvatna, nerealistična. Realistično ponašanje u tim uslovima osoba pokazuje ako ispoljava elastičnost i iznalazi pogodnija i prihvatljivija rešenja da ostvari svoje ciljeve. Nerealistično ponašanje ona pokazuje ako obilazi takva rešenja ili je ona dovode u situaciju da ne može da zadovolji svoje motive. Ako je lišena mogućnosti da zadovolji svoje motive i postigne krajnji cilj, to kod nje izaziva pojačanu emocionalnu napetost, nesigurnost, anksioznost, agresivnost i depresivne pojave raspoloženja.

PSIHIČKI MEHANIZMI PRILAGOĐAVANJA LIČNOSTI U FRUSTRACIONIM I KONFLIKTNIM SITUACIJAMA

U svakodnevним konfliktnim i frustracionim situacijama, a posebno u ratu, odbrambeni mehanizmi ličnosti mogu biti različiti. Poznati su mehanizmi identifikacije, kompenzacije, racionalizacije, projekcije, maštanja, regresije i neki drugi manje značajni. Ličnost se služi ovim mehanizmima odbrane, a da nije uvek svesna njihove dinamike i krajnjeg cilja, da bi se oslobodila psihičke napetosti, straha, nesigurnosti i drugih neprijatnih doživljaja. Korišćenjem ovih mehanizama odbrane, ona kod sebe može da razvije i formira automatske postupke i navike koji joj stvaraju relaksaciju i olakšanje. Ako bi ličnost ove oblike reagovanja i odbrane primenjivala samo povremeno, oni se još uvek mogu shvatiti adekvatnim i normalnim, iako to ona čini nesvesno. Međutim, ako je ovaj način ponašanja i odbrane uhodan i stalan i jedino mogućan, osoba reaguje sve više i češće abnormalno, psihopatološki. Pre nego što bismo ukazali na ove oblike reagovanja, treba se zadržati na najvažnijim psihičkim mehanizmima odbrane i prilagođavanja koje svaka ličnost, manje ili više, pokazuje u frustracionim i konfliktnim situacijama.

U ratnim i drugim vanrednim uslovima čovek se permanentno nalazi u konfliktnim situacijama, koje kod njega izazivaju opštu

životnu nesigurnost, neizvesnost i napetost. Da bi ličnost, i pored toga, održala svoju unutarnju psihičku stabilnost i ravnotežu, ona se brani svojim unutarnjim, psihološkim odbrambenim mehanizmima i istovremeno prilagođava novim životnim uslovima. Mehanizam identifikacije, bolje reći poistovećivanja i prihvatanja pozitivnih primera veoma se često sreće. Ovim mehanizmom odbrane čovek se služi i štiti od neprijatno doživljenog. On mu koristi da u životu donosi celishodnija i razumnija rešenja, da bi se osećao bezbedan i siguran u svoje vlastite snage i vrednosti. Istovremeno, ovaj mehanizam odbrane i prilagođavanja je kod svakog čoveka prisutan kroz čitav njegov razvoj, formiranje i socijalizaciju njegove ličnosti. Budući da se ovaj psihološki mehanizam prilagođavanja u osnovi smatra normalnim i adekvatnim oblikom u svim životnim situacijama, on pogotovu u ratnim uslovima postaje veoma značajan da bi se lakše savladala ratna opterećenja, posebno da bi se lakše savladalo stanje neizvesnosti. Istorija ratova, posebno naših naroda, puna je mnogobrojnih primera kako su u odsudnim trenucima hrabri pojedinci, obični vojnici ili komandanti, rešavali ishod borbe, jer su se ostali identifikovali sa njima u toj odlučnoj situaciji. Iako obuzeti strahom, oni su prihvatili iste obrasce ponašanja kao i oni najhrabriji i najodlučniji. Stoga, ako ovaj psihološki mehanizam odbrane i prilagođavanja čoveka analiziramo u širim okvirima i razmerama, još bolje će se uočiti njegova vrednost. U širim i većim socijalnim grupama, vojnim formacijama ili kod čitavih nacija, pozitivna identifikacija sa snažnim ličnostima, autoritetima, komandantima i rukovodiocima ima izvanredan značaj. Izražavanjem poverenja prema ovim pozitivnim primerima i uzorima učvršćuje se unutarnja psihološka stabilnost pojedinaca i njihovo sociološko povezivanje i okupljanje. Poistovećivanje našeg borca i građanina sa slavnim borbenim tradicijama naših naroda i njihovim pozitivnim uzorima i autoritetima naše savremene istorije i socijalističke stvarnosti predstavlja snažnu sociopsihološku komponentu za mobilisanje našeg čoveka i pružanje otpora agresiji, odnosno za održavanje njegove psihičke stabilnosti i jačanje borbenog morala u svetlu koncepcije opštenarodne odbrane.

U ratnim i drugim vanrednim situacijama čovek primenjuje i druge manje značajne i poznate psihološke mehanizme da bi se zaštitio od neprijatno doživljenog. U psihološkoj odbrani u ratu, kao i u običnom životu, služi se mehanizmima kompenzacije, racionalizacije, potiskivanja, maštanja, regresije i drugim manje poznatim mehanizmima. Da bi očuvao psihičku stabilnost, borac u ratu može da kolebljivost i bojažljivost kompenzira i nadoknadi svojim ponašanjem na taj način što će se truditi da savesno i disciplinovano izvršava svako

naređenje svojih starešina, makar i da nije vezano za učešće u borbi i neposredno izlaganje opasnosti. Svoj neuspeh, nesigurnost i kolebljivost u toku izvođenja određene borbene akcije, starešina može da opravdava na različite načine, služeći se racionalizacijom kao mehanizmom odbrane. Neuspeh svoje jedinice u borbi on može pokušavati da opravda nadmoćnijim snagama kojima je neprijatelj raspolagao, ili njegovim boljim naoružanjem, iako ova odbrana ne mora biti tačna. Ako u vezi sa neuspehom svoje jedinice ovaj starešina svoje nedostatke i slabosti pripisuje drugim starešinama, on se služi projekcijom kao mehanizmom odbrane. Isto tako, ako plašljiv vojnik govori o svim vojnicima da su, manje-više, plašljivi, on pokušava da se na neki način opravda i zaštititi da ne bi došao u situaciju da bude javno kritikovan, osuđen ili kažnjen od svojih pretpostavljenih starešina. Ako je u ratnim uslovima vojnik previše okupiran strahom, on može da razmišljanje i maštanje prihvati kao osnovni i jedini psihološki mehanizam odbrane. Na taj način on se previše izdvaja iz kolektiva, pasivizira, povlači u sebe i odvaja od realnosti. Nesigurnost i realni strah od mogućnosti smrti i ranjavanja, koji je inače snažno prisutan u njemu, još više ga preokupira. Ovaj oblik straha se pretvara u irealni, nestvarni i predimenzionirani strah, koji ako se dugo održava može izazvati abnormalne psihičke reakcije, onesposobljavajući borca potpuno za borbu. Psihološki mehanizam regresije, vraćanje na detinjske, nezrele oblike ponašanja može često da bude prisutno kod borca u ratu. Ovo ponašanje borca u ratu često je praćeno i znacima omalovažavanja borbe, odbijanja naređenja, ispoljavanja agresivnosti, pasivnosti, depresivnosti i životne nesigurnosti.

Ako su svi ovi odbrambeni, psihički mehanizmi, izuzev identifikacije, povremeno prisutni kod boraca u ratu, to je znak da se oni nalaze na granici normalnog i abnormalnog reagovanja. Međutim, ako su ovi mehanizmi odbrane veoma česti i ustaljeni u ponašanju, znak je da takav borac počinje da reaguje abnormalno, te je potrebno pristupiti primeni sistema psiholoških preventivnih mera da bi se njegova emocionalna stabilnost održala u okvirima normalnog ponašanja.

Abnormalne, psihopatološke reakcije borac počinje da ispoljava pod uticajem psihičkih opterećenja, teškoća i stresova u onoj fazi njegovog učešća u borbi i izlaganja opasnosti kada više nije u stanju da se brzo psihički oporavlja bez psihološke podrške i pomoći sa strane. Znači, on više ne raspolaže vlastitim, unutarnjim psihičkim snagama da bi se normalno ponašao. Pri tome je veoma značajno istaći da su prve psihičke reakcije borca koji je doživio psihičku traumu u osnovi nagonске, biološke. Ove reakcije treba dobro razli-

kovati od naknadnih, kasnijih, sekundarnih reakcija, koje su najčešće neurotske. Poznato je da u iznenadnim i opasnim situacijama i čovek i životinja nagoniski, biološki reaguju na jedan od dva poznata, osnovna načina. Osoba u tim situacijama može da reaguje potpunim umrtvljenjem, ukočenošću, ili »bujicom« pokreta, pokušavajući da se udalji iz opasne zone koja je vitalno ugrožava. I jedan i drugi tip biološkog reagovanja ličnosti stimulisan je akutnim, iznenadnim delovanjem straha na ličnost. Ovi oblici nagonskih, bioloških reakcija predstavljaju odbranu ličnosti od navale akutnog, naglog i neočekivanog straha i užasa, i to u situaciji kada ona ima malo vremena da shvati i realno doživi stvarnu ozbiljnost nastalog događaja.

Na osnovu izloženog može se konstatovati da pozitivna motivacija, kao osnovna pokretačka i usmeravajuća snaga ponašanja ličnosti, ima izuzetan značaj među mnogobrojnim činiocima koji utiču na borbeni moral pojedinaca i kolektiva u ratu. Bez visoke pozitivne motivacije borac ne bi bio u stanju da ispolji potreban stepen psihofizičke izdržljivosti i emocionalne stabilnosti, niti da savlada strah i mnogobrojne opasnosti koje nameće surova ratna stvarnost. U prilog ovog stava najbolje nam govore vlastita iskustva iz revolucije i narodnooslobodilačkog rata, koja su, posebno sa ovog aspekta, veoma dragocena u razradi i realizaciji koncepcije opštenarodnog odbrambenog rata.

Pukovnik
dr Milanko JOVIČEVIĆ